

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

БАЛАЦЬКИЙ ЄВГЕН ОЛЕГОВИЧ

УДК 336.145(1-21)(043.3)

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТОМ МІСТА:
ОПТИМІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Суми – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному вищому навчальному закладі «Українська академія банківської справи Національного банку України»

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України
Єпіфанов Анатолій Олександрович,
Державний вищий навчальний заклад
«Українська академія банківської справи
Національного банку України», ректор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
заслужений юрист України
Огонь Цезар Григорович,
заступник директора департаменту
з питань використання коштів державного
бюджету фінансовими та контролюючими
органами, Рахункова палата України (м. Київ);

доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України
Барановський Олександр Іванович,
проректор з науково-дослідної та інноваційної
роботи, Університет банківської справи
Національного банку України (м. Київ);

доктор економічних наук, професор
Прокопенко Ольга Володимирівна,
Сумський державний університет Міністерства
освіти і науки, молоді та спорту України,
декан факультету економіки та менеджменту

Захист дисертації відбудеться 27 січня 2012 р. о 12:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.081.01 у Державному вищому навчальному закладі «Українська академія банківської справи Національного банку України» за адресою: 40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України» за адресою: 40000, м. Суми, вул. Покровська, 9/1.

Автореферат розісланий «23» грудня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. М. Бурденко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасні тенденції організації адміністративно-територіального устрою більшості країн світу свідчать про зростання рівня урбанізації та підвищення ролі міст як основних економічних, політичних, соціальних та культурних центрів. Сучасні міста виконують не лише функції поселень, але і визначають особливості економічної організації населення. Дані тенденції обов'язково мають враховуватися при формуванні державної фінансової та економічної політики, пріоритетними завданнями чого будуть розвиток самостійності адміністративно-територіальних утворень, сприяння ефективному функціонуванню міст та забезпечення їх фінансової автономії, децентралізація бюджетної системи тощо. При цьому необхідною умовою соціально-економічного розвитку міст є забезпечення достатнього рівня їх фінансування, в якому ключову роль відіграє бюджетна політика. Через інструменти бюджетної політики реалізуються програми довгострокового розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, згладження дисбалансів у розвитку територій, забезпечення високого рівня життя населення тощо. Таким чином, надзвичайної актуальності на місцевому рівні набувають такі конкретні питання, як знаходження оптимального рівня ресурсної забезпеченості міських бюджетів, формування збалансування їх структури за доходами і видатками, максимальної мобілізації бюджетного потенціалу.

Дослідженню особливостей організації та ефективного управління бюджетом міста, концептуальних основ бюджетного процесу та бюджетного менеджменту на місцевому рівні присвячені наукові праці таких зарубіжних вчених, як Н. Аберкромбі (N. Abercrombie), Н. Брюс (N. Bruce), Х. Блохлігер (H. Blöchliger), Х. Данкен (H. Duncan), Д. Дісон (D. Dyson), У. Еванс (U. Evance), С. Кларк (C. Clark), П. Майсгрейв (P. Maysgrave), Дж. Стігліц (J. Stiglitz), Дж. Тобін (J. Tobin), Х. Ціммерман (H. Zimmermann), Дж. Форрестер (J. Forrester) та інші. Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних засад формування та використання бюджету міста здійснили такі українські і російські науковці, як В. Андрущенко, О. Барановський, С. Буковинський, О. Василик, В. Геєць, В. Глущенко, А. Гриценко, А. Грязнова, А. Даниленко, А. Єпіфанов, Б. Кваснюк, О. Кириленко, Н. Костіна, В. Кравченко, В. Лексін, І. Лукінов, І. Лук'яненко, І. Луніна, С. Науменко, Ц. Огонь, В. Опарін, К. Павлюк, Д. Полозенко, О. Прокопенко, І. Сало, А. Соколовська, В. Суторміна, В. Федосов, С. Фролов та ін.

Поряд з цим, незважаючи на значний рівень теоретико-методологічних напрацювань та практичної розробки питань, що стосуються бюджетного менеджменту міста, існує цілий ряд проблем, що стосуються комплексного реформування системи управління фінансами міста та вимагають свого подальшого теоретичного обґрунтування і практичного вирішення. Недостатня увага в науковій літературі приділяється також і питанням формування оптимальної стратегії соціально-економічного розвитку міста з урахуванням бюджетного потенціалу

території, ефективного використання потенціалу муніципальних запозичень для стратегічного розвитку міста; управлінню видатками міського бюджету в умовах обмеженості фінансових ресурсів тощо. Усе вищевикладене обумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, вибір мети та завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок наукового дослідження співпадає з Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 року, Стратегією економічного і соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції», основними програмами Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств. Наукові результати та висновки дисертаційного дослідження було використано у науково-дослідних роботах, які виконувались у ДВНЗ «Українська академія банківської справи», а саме: «Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні» (номер держ. реєстрації 0102U006965), «Розвиток механізму функціонування банківської системи України під впливом іноземного капіталу» (номер держ. реєстрації 0107U012112), «Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер держ. реєстрації 0109U006782); у Сумському державному університеті – «Теоретичні та методичні основи управління соціально-економічним потенціалом регіону» (номер держ. реєстрації 0108U005962).

До звітів за цими темами включені пропозиції автора щодо: розвитку системи управління витратами міського бюджету при реалізації бюджетної політики; оцінювання результативності інвестиційних проектів соціального спрямування з метою визначення доцільності та раціональності їх реалізації для бюджету міста; ідентифікації, характеристики та рівня впливу економічної складової на забезпечення соціально-економічного розвитку міста; розвитку науково-методичних підходів до забезпечення збалансованості бюджетного регулювання на основі врахування циклічних змін в економіці та розрахунку інтегрального показника запасу стійкості бюджетної системи.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розвиток теоретико-методологічних засад управління бюджетом міста на основі оптимізації його доходної та витратної частин для досягнення цілей соціально-економічного розвитку.

Виходячи з поставленої мети, в роботі було поставлено і вирішено наступні завдання:

- дослідити основні концептуальні підходи до розгляду міста як соціально-економічної системи;
- розкрити сутність, проаналізувати та обґрунтувати структуру фінансів міста, дослідити взаємозв'язок понять «фінанси міста», «місцеві фінанси», «міський бюджет»;
- розглянути основні засади організації місцевих фінансів України та зарубіжних країн, визначити їх роль у структурі фінансової системи держави;
- розкрити сутність міського бюджету та провести дослідження основних засад його функціонування у складі бюджетної архітектури держави;

- розглянути теоретико-методологічні основи організації міжбюджетних відносин та дослідити основні методи, форми та інструменти впливу держави на формування бюджетів міст;
- провести дослідження практики формування доходної частини бюджету міста на основі аналізу власних і закріплених доходів та структури витратної частини міського бюджету, проаналізувати пріоритетні напрямки видатків бюджету міста;
- провести аналіз рівня бюджетної забезпеченості українських міст та надати порівняльну оцінку особливостям формування та використання бюджетів міст;
- ідентифікувати та систематизувати зовнішні фактори впливу на формування доходної частини бюджету міста;
- дослідити наслідки зміни бюджетного законодавства в контексті формування доходної частини бюджету міста та забезпечення виконання планового обсягу видатків;
- обґрунтувати необхідність та розвинути теоретико-методологічне забезпечення врахування економічного потенціалу міста в управлінні бюджетними процесами на місцевому рівні;
- розвинути теоретико-методологічні засади управління соціально-економічним розвитком міста на базі його економічного потенціалу та розробити науково-методичний підхід до ідентифікації бюджетного потенціалу міста;
- розробити методичні підходи до реалізації інвестиційних програм соціального значення як пріоритетного напрямку бюджетної політики міста;
- довести взаємозалежність соціально-економічного розвитку міста та складу дохідної і витратної частин його бюджету.

Об'єктом дослідження є процес формування та використання бюджетних ресурсів при реалізації соціально-економічної політики на рівні окремих міст.

Предмет дослідження – теоретичні і методологічні засади та науково-методичний інструментарій управління оптимальним формуванням та використанням бюджету міста.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, теорії державного управління, державних та місцевих фінансів, сучасні концепції бюджетного менеджменту, а також теоретичні напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, присвячені проблемам управління формуванням та використанням бюджету міста.

При постановці та розв'язанні поставлених завдань застосовувалися такі загальнонаукові методи дослідження, як: наукової абстракції, логічного узагальнення, порівняння та систематизації – при обґрунтуванні основних теоретичних положень та категоріального апарату; синтезу та аналізу – при визначенні сучасних закономірностей та стратегічних перспектив соціально-економічного розвитку міста; порівняльного аналізу – при дослідженні фактичного стану формування та використання бюджетів міст, а також стратегій їх розвитку; методи економіко-

математичного моделювання, кореляційно-регресійного та багатфакторного аналізу – при розробці методичних підходів до оцінки бюджетного потенціалу міста.

Інформаційно-фактологічною базою дисертаційної роботи є: законодавчі та нормативно-правові документи з питань бюджету України, управління бюджетом міста, соціально-економічного розвитку міста; укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, матеріали Асоціації міст України, офіційні статистичні дані Державного комітету статистики, Міністерства фінансів України, Національного банку України; аналітичні огляди та звіти міністерств і відомств; аналітична інформація науково-дослідних установ; монографічні дослідження та наукові публікації з питань управління бюджетом міста.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розвитку теоретико-методологічних засад бюджетного управління на рівні міста та розробці рекомендацій щодо оптимізації процесів формування і використання бюджету міста.

Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційного дослідження полягають у такому:

вперше:

- запропоновано для використання у науковому обігу визначення фінансів міста у широкому (як система економічних відносин з приводу формування, розподілу і використання фінансових ресурсів, прямо або опосередковано пов'язаних з діяльністю громади міста і його соціально-економічним розвитком) та вузькому його розумінні (сукупність фінансових ресурсів (офіційної і тіньової економіки), сформованих на території міста або залучених його суб'єктами (органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання, домогосподарства (населення)). На відміну від існуючих у таких визначеннях підкреслено роль місцевих органів влади у розподілі фінансових ресурсів та визначено цільову спрямованість використання фінансів міста. Робиться наголос не тільки на формалізованій частині фінансових ресурсів, а й на їхній тіньовій складовій;
- запропоновано науково-методичний підхід до оцінки бюджетного потенціалу міста на основі застосування розробленої економіко-математичної моделі оптимізації складових даного потенціалу. Підхід передбачає багатовимірну оцінку складових потенціалу, що дозволить зіставити та оптимізувати бюджетні вектори та забезпечить комплексне врахування вимог до формування бюджету міста наступного планового періоду шляхом залучення потенціальних можливостей (економічних, наукових, кадрових, репутаційних, природно-ресурсних тощо);
- розроблено науково-методичний підхід до визначення ступеня залежності соціально-економічного розвитку міста від величин доходної та витратної частин його бюджету, на основі економіко-математичного моделювання за допомогою структурних рівнянь. Даний підхід дозволяє здійснювати управління соціально-економічним розвитком міста на основі урахування зміни індикаторів доходної або витратної частин бюджету, оцінювати рівень

впливу кожної складової моделей вимірювання рівня соціально-економічного розвитку, визначати зміну рівня соціально-економічного розвитку міста в результаті зміни параметрів моделей;

- запропоновано науково-методичний підхід до оцінки на рівні міста ефективності бюджетної реформи на основі кількісного аналізу впливу змін у бюджетному законодавстві на показники, що характеризують формування та використання грошових коштів бюджетів місцевого значення. Запропонований підхід дозволяє визначити зміну рівня фінансової автономії та незалежності органів місцевого самоврядування, що є ключовим фактором успіху реформування системи бюджетних відносин;

удосконалено:

- визначення ролі бюджетного потенціалу міста при впровадженні програми соціально-економічного розвитку міста та його ідентифікації в цілісній системі економічного потенціалу адміністративної одиниці;
- організаційно-економічний механізм управління інвестиційними процесами в місті на основі запровадження таких заходів, як: розробка та реалізація ефективної інвестиційної стратегії; підвищення інвестиційних можливостей території за рахунок надання муніципальних гарантій; проведення моніторингу інвестиційних потреб та можливостей міста; організація контролю за ефективністю використання коштів міського бюджету, які спрямовані на фінансування інвестиційних проектів; формування та визначення критеріїв відбору інвестиційних проектів;
- науково-методичне забезпечення процесу управління витратами міського бюджету при реалізації бюджетної політики, яке на відміну від існуючих підходів передбачає взаємозв'язок та взаємодію таких елементів, як: прогнозування (аналіз планових та фактичних показників виконання бюджету за видатками за минулі роки та виокремлення факторів впливу на використання бюджетних коштів), планування (встановлення конкретних бюджетних цілей та напрямків їх досягнення, спрямованих на раціональне використання фінансових ресурсів), аналіз виконання видаткової частини бюджету (фактичне фінансування визначених місцевими радами цілей), моніторинг виконання бюджету за витратами (оцінка результативності та ефективності прийнятих управлінських рішень у сфері бюджетної політики, організація процесу обліку виконання витратної частини бюджету та здійснення контролю щодо правомірності та доцільності витрачання коштів їх одержувачами);

набули подальшого розвитку:

- концептуальні підходи до розгляду місцевих бюджетів з позицій інституціональної архітектури, що передбачає розробку теоретико-методологічних засад забезпечення ефективності їх функціонування на базі встановлення оптимальних співвідношень між такими елементами бюджетної системи, як: структура доходної та витратної частин бюджету, обсяг бюджетного дефіциту (профіциту), рівень бюджетної централізації та показники міжбюджетного вирівнювання;

- теоретичні основи оцінювання результативності інвестиційних проектів соціального спрямування на основі розрахунку критеріїв науково-технічної, ринкової, фінансово-економічної, соціально-екологічної, виробничої привабливості та запропонованого критерію бюджетної ефективності, який характеризує доцільність та раціональність реалізації інвестиційного проекту саме для бюджету міста;
- класифікаційні ознаки екзогенних факторів впливу на формування та використання місцевих бюджетів шляхом класифікації за напрямом дії та сутнісним змістом. Це дозволило уточнити види факторів, взаємозв'язки між ними, а також здійснити математичну формалізацію їх впливу на кількісні характеристики бюджету міста в контексті вдосконалення управління та контролю за формуванням його доходної та витратної частин та підвищити надійність прогнозу руху майбутніх фінансових потоків;
- визначення поняття «бюджетний потенціал міста», під яким пропонується розуміти оцінку можливостей надходження в майбутньому до бюджету міста максимального обсягу фінансових ресурсів, акумуляція яких здійснюється за рахунок податкових надходжень, неподаткових надходжень та коштів цільових фондів. На відміну від існуючих, дане визначення враховує як час формування потенціалу, так і можливі джерела його формування;
- теоретичні засади мінімізації ризиків інвестування в муніципальні цінні папери шляхом розробки пропозицій щодо: встановлення законодавчих обмежень на здійснення муніципальних позик (вимоги до організації запозичень, порядок узгодження позики, обмеження граничних обсягів позики та обслуговування боргу), комплексної оцінки фінансово-економічного стану міста та присвоєння йому інвестиційного рейтингу, забезпечення муніципальної позики та додаткові гарантії її погашення (страхування зобов'язань, державні гарантії тощо).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульована у дисертаційній роботі сукупність концептуальних і теоретико-методологічних положень, методичних і практичних рекомендацій створює наукове підґрунтя для ефективного управління процесами формування і використання бюджету міста. Основні наукові розробки використані в практичній діяльності обласних і міських адміністрацій та виконавчих органів, зокрема: у роботі Головного управління економіки та інвестицій Київської міської державної адміністрації використовується науково-методичний підхід до ідентифікації характеру та напрямку взаємозв'язків між основними характеристиками соціально-економічного розвитку міста та витратною і доходною частинами його бюджету, а при розробці та опрацюванні Проекту стратегії розвитку Києва до 2025 року – теоретико-методологічні підходи до формування механізму реалізації стратегії соціально-економічного розвитку міста та її бюджетної складової з урахуванням економічного потенціалу території (довідка від 15.08.2011 № 049-04/4558-11); пропозиції автора щодо управління соціально-економічним розвитком області і міст враховано Сумською обласною державною

адміністрацією – при розробці Стратегії соціально-економічного розвитку Сумської області на період до 2015 року «Нова Сумщина – 2015» (довідка від 11.04.2011 № 01-24/1792); підходи до стратегічного планування застосовуються Чернігівською обласною державною адміністрацією при опрацюванні Середньострокової програми соціально-економічного розвитку області на 2011-2015 роки «Чернігівщина-2015» (довідка від 21.04.2011); у поточній діяльності Головного фінансового управління Сумської обласної державної адміністрації застосовується система індикаторів сталого розвитку міста (довідка від 23.03.2011 № 01-19/3146); виконавчим комітетом Сумської міської ради у поточній діяльності використовується методичний підхід до ідентифікації характеру та напрямку взаємозв'язків у соціально-економічному розвитку міста (довідка від 14.11.2011 № 2403/05.01-09).

Практичне значення результатів дослідження підтверджується застосуванням основних положень дисертації у навчальному процесі ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України при викладанні навчальних дисциплін «Місцеві фінанси», «Бюджетна система», «Бюджетний менеджмент» (акт від 11.05.2011).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним завершеним науковим дослідженням. Наукові розробки, положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист за результатами проведеного дисертаційного дослідження, одержані автором самостійно. Особистий внесок у наукових працях, опублікованих у співавторстві, наведено окремо у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати наукового дослідження оприлюднені та отримали схвальну оцінку на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможність та інноваційний розвиток України: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2009), Першій міжнародній науково-практичній конференції «Бізнес та умови його розвитку: національний та міжнародний дискурси» (м. Донецьк, 2010), Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки і практики» (м. Харків, 2010); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України» (м. Суми, 2007–2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика» (м. Суми, 2008–2010); Міжнародній конференції «Шляхи та інструменти модернізації прориву економіки країни» (м. Одеса, 2010), Десятій міжнародній науково-практичній конференції «Стан і проблеми оподаткування в умовах світової фінансової кризи» (м. Донецьк, 2010), Восьмій міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2011), Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни» (м. Макіївка, 2011).

Публікації. Основні наукові положення, висновки і результати дослідження опубліковано в 47 наукових працях, у тому числі 1 одноосібній монографії, 6 колективних монографіях, 25 статтях у фахових наукових спеціалізованих виданнях, 11 публікаціях у збірниках матеріалів конференцій. Результати дослідження викладено також у підручниках і статтях у неспеціалізованих наукових виданнях. Загальний обсяг опублікованих наукових і навчально-методичних праць складає 33,14 друк. арк., з яких особисто автору належить 29,44 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків, додатків, списку використаних літературних джерел. Повний текст рукопису дисертаційної роботи складає 495 сторінок, містить 45 таблиць і 100 рисунків (з них 11 таблиць і 10 рисунків займають 27 окремих сторінок), додатки на 7 сторінках, список використаних джерел із 415 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

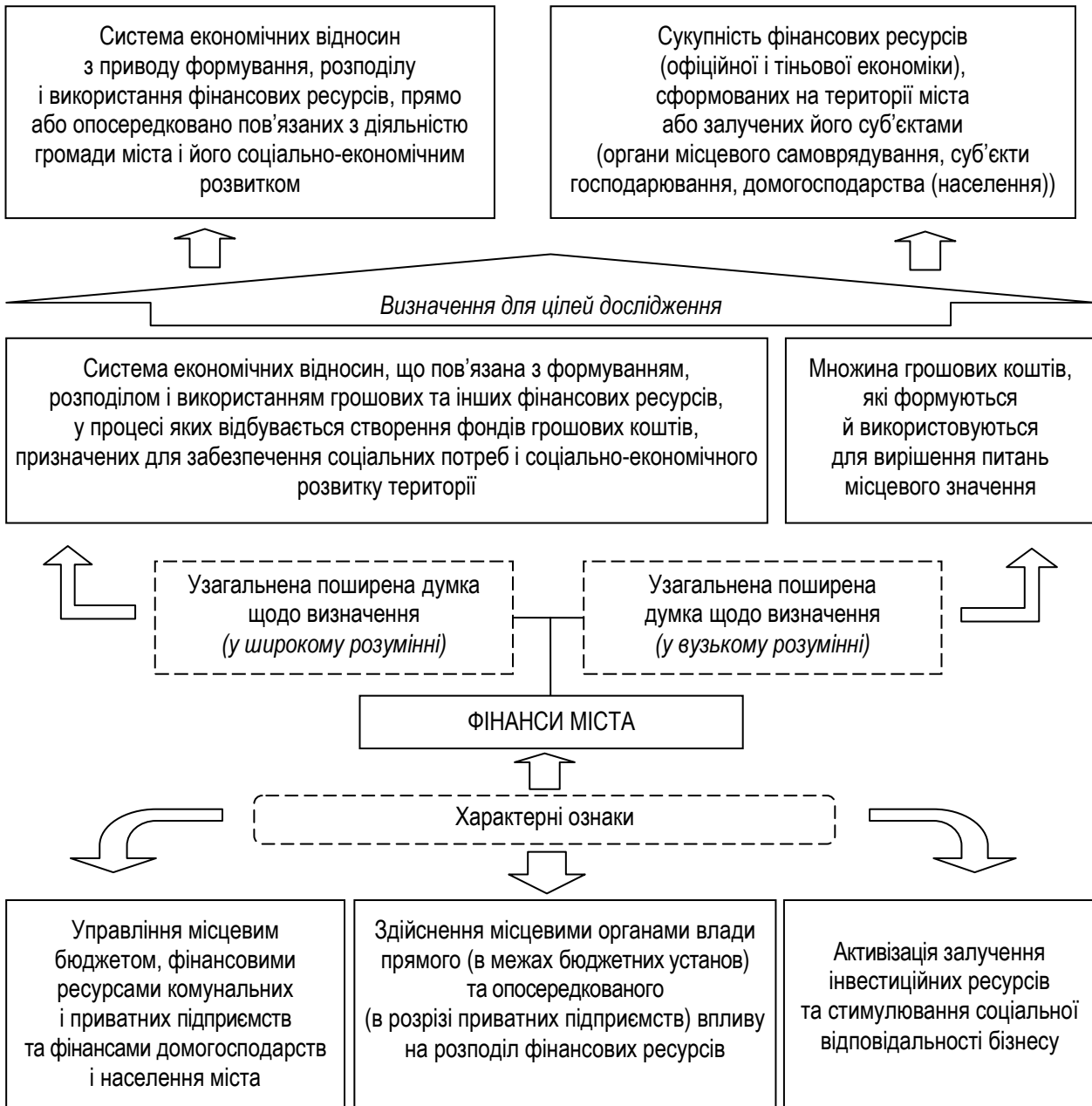
У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено його мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, а також ступінь їх апробації.

У першому розділі «**Місцеві фінанси у структурі фінансової системи держави і фінансів міста**» систематизовано науково-методичні підходи до розуміння соціально-економічної сутності міста, досліджено концептуальні засади місцевих фінансів, узагальнено світовий досвід їх організації, обґрунтовано їх місце у фінансовій системі країни, досліджено сутність та структуру фінансів міста і показано таку їх складову, як міський бюджет.

Розглянуті в роботі наукові підходи до визначення сутності міста дозволили узагальнити існуючі точки зору і виокремити найбільш важливі його характеристики. Автором наголошено на необхідності застосування системного підходу до розгляду поняття «місто» як структурно цілісної та відносно самостійної системи, що розглядається у взаємозв'язку та взаємообумовленості його підсистем (економічної, правової, соціальної, географічної тощо).

Виходячи з наявності різних поглядів на трактування поняття «фінанси міста», проведено їх оцінку та сформульовано власний підхід до визначення даної категорії (рис. 1). У роботі пропонується використовувати визначення фінансів міста в широкому і вузькому розумінні.

Автором обґрунтовується роль місцевих органів влади у формуванні, розподілі фінансових ресурсів, наголошується на цільовій спрямованості використання фінансів міста для забезпечення його соціально-економічного розвитку. Робиться наголос не тільки на необхідності розгляду формалізованої частини фінансових ресурсів у складі фінансів міста, а й на їхній тіньовій складовій (приховані доходи; доходи, отримані незаконним шляхом; незадекларовані доходи тощо).

Рис. 1. Структурно-логічний зміст визначення фінансів міста

Відповідно до запропонованого підходу міський бюджет є базовою складовою фінансів міста та виступає основним інструментом органів місцевого самоврядування у забезпеченні впливу на соціально-економічний розвиток міста та визначає умови життєдіяльності громадян і рівень їх добробуту (рис. 2).

У процесі дослідження ролі та значення фінансів в економічній системі держави основний акцент було зроблено на функціях фінансів міста, а саме на таких: розподільчій, регулюючій та контрольній. Якість реалізації даних функцій залежить від ступеня автономії органів місцевого самоврядування та обсягу наданих їм повноважень, ефективності організації місцевих фінансів в цілому.

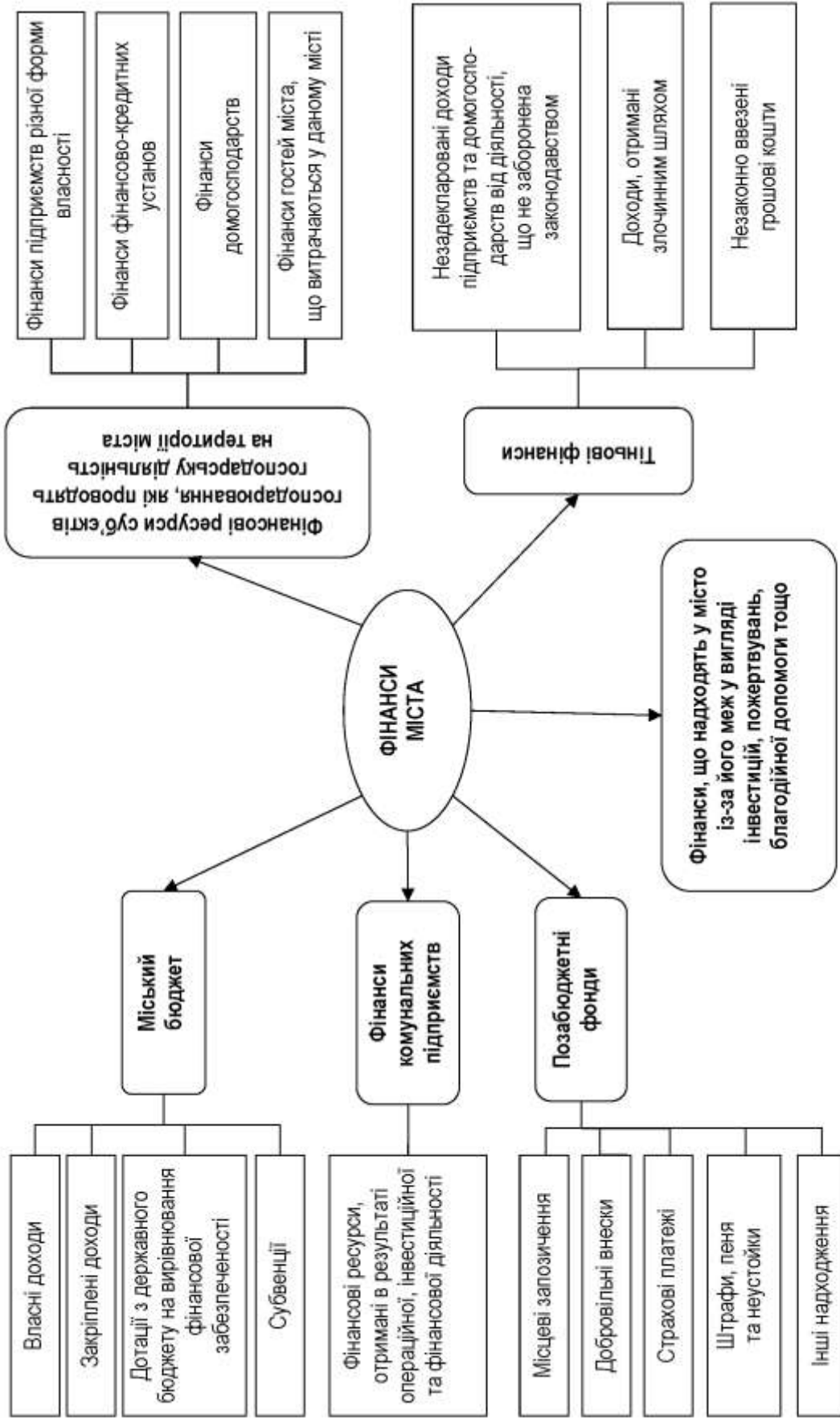

Рис. 2. Структура фінансів міста за джерелами формування

На основі дослідження стану розвитку місцевого самоврядування наголошується на наступних принципових положеннях: в умовах економічно-фінансової нестабільності роль місцевих бюджетів у фінансуванні видатків регіонів повинна з кожним роком неодмінно підвищуватись; для становлення реальної самостійності місцевих бюджетів необхідно проводити чітке розмежування витрат між різними бюджетами та переходити до системи економічної відповідальності кожного рівня управління; виходячи з перманентного скорочення бази оподаткування, яка безпосередньо формує фінансові ресурси громади, необхідно переглядати не тільки ставки і об'єкти оподаткування, але і саму процедуру стягнення податків.

В результаті аналізу світової практики організації місцевих фінансів автором виявлені значні відмінності між країнами щодо рівня децентралізації місцевих бюджетів, структури доходів та переліку повноважень органів місцевого самоврядування, частки доходів місцевих бюджетів у ВВП, обсягів міжбюджетних трансфертів. Встановлені основні причини таких відмінностей та необхідність їх урахування у вітчизняній практиці.

Виявлено основні тенденції сучасного розвитку місцевих фінансів, які зокрема полягають у: спрямованості регіональної політики багатьох країн на посилення автономії місцевих бюджетів та розширення їх власної ресурсної бази; поступовому зменшенні відмінностей у побудові бюджетних систем та організації міжбюджетних відносин в унітарних та федеративних країнах, що характеризується формуванням нових моделей функціонування місцевих фінансів.

У другому розділі «**Концептуальні засади формування місцевих бюджетів як складової бюджетної архітектури держави**» розглянуто сутність місцевих бюджетів, проведено дослідження основних засад їх функціонування у складі бюджетної архітектури держави, бюджетних процесів на державному та місцевому рівнях, а також теоретико-методологічних основ організації міжбюджетних відносин та здійснення міжбюджетного вирівнювання.

Проведена автором систематизація існуючих підходів до трактування сутності місцевих бюджетів дозволила ідентифікувати два основні аспекти, з точки зору яких доцільно здійснювати дослідження значення, особливостей та ролі місцевих бюджетів. Перший підхід полягає у тому, що місцеві бюджети виступають активною формою акумуляції певної частини фінансових ресурсів, які знаходяться в розпорядженні місцевих органів самоврядування, тобто стають невід'ємним елементом місцевих фінансів. Відповідно до другого підходу місцеві бюджети виступають основною складовою загальної бюджетної системи держави, утворюючи систему фінансових відносин, що формується між державним та місцевими бюджетами, а також безпосередньо між місцевими бюджетами. Не заперечуючи можливість існування обох підходів, автором обґрунтовується акцентування уваги у межах даного дослідження на першому з них.

У роботі розглядається необхідність дослідження ефективності функціонування місцевих бюджетів з точки зору положень інституціональної архітектури бюджетної системи, що дозволяє розглядати їх у взаємозв'язку із функціонуванням цілісної системи бюджетів країни та передбачає встановлення

оптимальних співвідношень між елементами бюджетної системи і забезпечення ефективності бюджетного регулювання та бюджетного процесу.

Ідентифіковано основні елементи формування бюджетної системи держави, через реалізацію яких може бути забезпечене досягнення ефективності впливу на соціально-економічні процеси в державі, а саме: 1) формування системи показників для оцінки стану та ефективності бюджетної системи, зокрема розрахунок інтегрованого показника запасу стійкості бюджетної системи; 2) розробка бюджетної стратегії та формування ефективної бюджетної політики; 3) структура доходів і витрат бюджету, зокрема оптимізація їх складу та структури у відповідності до стадії ділового циклу, а також із урахуванням допустимого рівня податкового навантаження, співвідношення змін обсягу витрат бюджету та відповідних змін обсягів реального ВВП у короткостроковому та довгостроковому періодах; 4) аналіз результативності та пріоритетності бюджетних програм; 5) розробка ефективної системи міжбюджетного регулювання, визначення рівня бюджетної централізації та формування системи коефіцієнтів міжбюджетного вирівнювання; 6) оптимізація структури джерел фінансування дефіциту бюджету, визначення допустимого рівня державного боргу.

В рамках дослідження основних складових бюджетної архітектури автором проаналізовані основні засади формування бюджетної політики та визначена взаємозалежність бюджетного процесу на державному та місцевому рівнях, а також розглянуті основні принципи та засади здійснення міжбюджетного вирівнювання в Україні.

Аргументовано, що основним принципом, який забезпечує досягнення ефективності бюджетного регулювання, є дотримання балансу між двома основними факторами, що визначають характер бюджетної політики. З одного боку, цілі бюджетної політики повинні розроблятися з урахуванням циклічності економічного розвитку. З іншого боку, розробка бюджетної політики має ґрунтуватися на поточному стані державних чи місцевих фінансів та запасі стійкості бюджетної системи. Визначена роль бюджетної політики на місцевому рівні, що полягає у можливості органів місцевого самоврядування офіційно визначати цілі і напрямки розвитку бюджетних відносин відповідної громади та обирати найбільш прийнятні методи їх реалізації.

На основі дослідження порядку складання та затвердження місцевих бюджетів в Україні визначені ключові аспекти взаємозв'язку між бюджетним процесом на державному та місцевому рівнях, які, передусім, стосуються визначення обсягу міжбюджетних трансфертів та їх розподілу між бюджетами.

При дослідженні сутності та ролі міжбюджетного вирівнювання автором акцентовано увагу на можливості розгляду його у двох аспектах – мікроекономічному та макроекономічному. На макроекономічному рівні через систему міжбюджетних відносин забезпечується стабільність надходжень фінансових ресурсів до бюджетів усіх рівнів. На мікрорівні міжбюджетні відносини сприяють ефективному формуванню та використанню ресурсів місцевих бюджетів, забезпечують якісне та достатнє надання соціальних послуг населенню;

дозволяють сформувати умови для розвитку підприємництва та поліпшення інвестиційного клімату.

Проведений аналіз розвитку вітчизняної системи міжбюджетного вирівнювання дозволив зробити висновок про поступове зростання частки трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів та збільшення кількості дотаційних бюджетів, частка яких на сьогодні складає близько 90-95 %. При цьому визначено, що основними бюджетами-донорами в Україні є міські бюджети, а найбільшими «споживачами» дотацій вирівнювання є бюджет АРК та бюджети Львівської, Харківської, Луганської, Хмельницької областей.

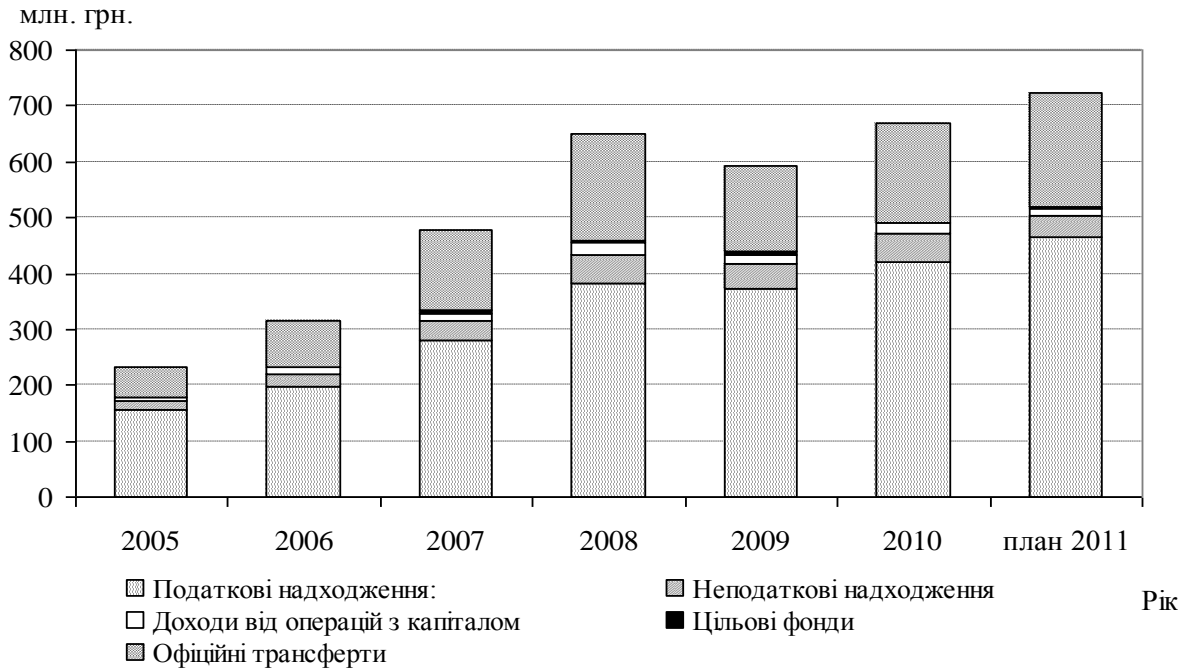
У роботі акцентується увага на неоднозначності впливу механізму міжбюджетного вирівнювання на соціально-економічний розвиток регіонів. Так, окрім забезпечення перерозподілу фінансових ресурсів, економічної стабілізації депресивних територій та підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування, застосування міжбюджетних трансфертів може дестимулювати нарощення власної дохідної бази місцевих бюджетів та знизити ефективність використання економічного потенціалу адміністративно-територіальної одиниці.

Виходячи з цього, автором зауважується необхідність формування зваженого підходу до застосування такого інструмента бюджетного регулювання, як міжбюджетні трансферти, та підвищення актуальності питання стосовно розширення власної дохідної бази місцевих бюджетів.

У третьому розділі **«Науково-практичні аспекти формування і використання бюджету міста»** проведено дослідження практики формування дохідної частини бюджету міста на основі аналізу власних та закріплених доходів, проаналізовано напрямки використання коштів бюджету міста за період 2005-2011 рр., обґрунтовано необхідність впровадження програмно-цільового методу планування видатків на місцевому рівні, проведено порівняльний аналіз особливостей формування та використання коштів бюджетів міст Суми, Полтава і Чернігів та здійснено аналіз рівня бюджетної забезпеченості українських міст.

Автором наголошено, що ефективність реалізації власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування обумовлюється достатністю сформованих фінансових ресурсів місцевого бюджету відповідно у розрізі власних та закріплених доходів. Проведений аналіз динаміки доходів бюджету міста Суми за джерелам надходжень у 2005-2010 роках (рис. 3) засвідчив наявність тенденції до щорічного нарощення загального їх обсягу (виняток становить тільки 2009 р.).

При цьому встановлено, що домінуючими видами доходів бюджету міста Суми незмінно є податкові надходження та офіційні трансферти. Основним податком, надходження від якого мають вирішальне значення для наповнення міського бюджету, однозначно є податок з доходів фізичних осіб. Таким чином, обсяг даних надходжень прямо залежить від соціально-економічного розвитку міста і для міст, які динамічно розвиваються, маємо міцний бюджетний потенціал, обумовлений наявністю власних ресурсів.

Рис. 3. Динаміка та склад доходів бюджету міста Суми залежно від джерел надходжень у 2005–2011 рр., грн.

Але при цьому місто може стати донором для інших міст (депресивних), і не буде отримувати бюджетних субвенцій і дотацій (або буде отримувати меншу їх частку).

На основі аналізу статистики виконання бюджету міста Суми протягом 2005-2009 рр. (без урахування обсягу міжбюджетних трансфертів) було встановлено, що функціональна структура видатків міського бюджету відносно стабільна. При цьому відзначено домінування в міському бюджеті видатків соціального спрямування, до складу яких входять видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, культуру і мистецтво, фізкультуру і спорт. Таким чином, основна частина коштів міського бюджету спрямовується на поточне споживання, у той час як недостатніми є обсяги капітальних витрат.

З метою удосконалення існуючої системи формування і розподілу фінансових ресурсів міських бюджетів автором обґрунтовано необхідність більш широкого впровадження програмно-цільового методу планування видатків на місцевому рівні, що відповідає практиці організації місцевих фінансів у розвинених країнах та сприяє більш ефективному використанню фінансових ресурсів.

Дослідження практики формування доходної та витратної частин на прикладі бюджету міста Суми засвідчило, що стан бюджетного забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування є недостатнім для ефективного виконання власних та делегованих повноважень. Таким чином, вирішення проблеми відповідності доходів місцевих бюджетів України законодавчо визначеним повноваженням органів місцевого самоврядування нерозривно

пов'язано з пошуком напрямів підвищення надійності та стабільності джерел їх фінансування.

Для формування кількісних і якісних критеріїв ефективного розвитку міст у роботі здійснено порівняльний аналіз бюджетного забезпечення розвитку міст Суми, Чернігів та Полтава, що є схожими за багатьма характеристиками як економічного, так і географічного, соціального та адміністративного характеру. На основі аналізу формування і розподілу їх бюджетів автором відзначено ряд спільних характеристик: протягом аналізованого періоду спостерігались тенденції зміни складу та структури надходжень і витрат бюджетів; найбільшу частку в структурі доходів займають податкові надходження; значною є частка офіційних трансфертів; основними напрямками видатків є видатки соціального спрямування.

У результаті аналізу рівня бюджетної забезпеченості українських міст щодо здійснення основних видів видатків вказується на наявність у більшості з них проблем, що стосуються обмеженості як власної ресурсної бази, так і недостатності обсягів закріплених доходів, що виявляється, як наслідок, у неповному виконанні міськими бюджетами запланованих обсягів видатків (табл. 1).

Таблиця 1

Склад видатків бюджетів міст України, виконаних у 2010 р.

Місто	Освіта		Охорона здоров'я		Соціальний захист та соціальне забезпечення		Культура і мистецтво		Фізична культура і спорт		ЖКГ	
	тис. грн.	% вик.	тис. грн.	% вик.	тис. грн.	% вик.	тис. грн.	% вик.	тис. грн.	% вик.	тис. грн.	% вик.
Суми	213 373	102,5	136 718	101,0	168 637	99,4	17 491	98,4	5 892	96,9	42 440	45,4
Чернігів	204 427	95,5	151 789	99,0	124 471	99,9	20 357	97,5	8 477	99,0	9 391	99,2
Черкаси	213 719	99,2	159 542	99,6	176 462	99,2	27 149	99,3	8 289	99,8	38 310	100,0
Івано-Франківськ	173 445	99,8	113 244	99,9	135 588	97,7	1 869	99,9	6 109	99,9	25 131	89,9
Кіровоград	213 809	97,5	117 805	95,0	3 998*	90,8	16 845	97,4	4 649	97,9	20 786	98,2
Херсон	277 192	99,9	181 173	99,5	190 144	96,3	26 304	99,8	5 387	98,1	26 626	98,4
Тернопіль	208 428	98,9	106 203	95,0	142 088	99,7	20 692	97,4	12 343	90,7	22 697	86,3
Житомир	223 854	101,3	133 664	103,5	137 745	99,6	17 782	100,4	2 380	97,4	20 056	99,9

* без врахування субвенцій з державного та обласного бюджетів

Звертається увага на те, що на фінансування житлово-комунального господарства м. Суми з загального та спеціального фондів бюджету направлено лише 42 440 тис. грн. або 45,4 % від запланованого обсягу. Суттєве

недовиконання зазначеної статті видатків міського бюджету було пов'язано з невивплатою відшкодування з різниці в тарифах на теплову енергію у розмірі 50 000 тис. грн., що вироблялася, транспортувалася та постачалася населенню, яка виникла у зв'язку з невідповідністю фактичної вартості теплової енергії тарифам. Крім цього, необхідно відмітити про значне фінансування з бюджету м. Суми витрат, пов'язаних із забезпеченням благоустрою міста, що принципово його відрізняє від інших українських міст.

Аналіз особливостей міжбюджетного вирівнювання фінансової спроможності бюджетів міст демонструє надзвичайно високий рівень дотаційності міських бюджетів. Дослідження підтвердило, що більшість міст України є реципієнтами дотацій вирівнювання. Звертається увага на те, що протягом 2007-2009 рр. серед 691 місцевого бюджету України лише 22 були «донорами».

Автором зауважено, що однією із ключових проблем системи міжбюджетних відносин між центром і регіонами є встановлення необґрунтованих нормативів відрахувань від загальнодержавних податків і зборів до місцевих бюджетів та порядок і принципи надання трансфертів з Державного бюджету України. Існуюча практика щорічного перегляду нормативів відрахувань перешкоджає плануванню розвитку та інвестування галузей виробництва, що є економічно визначальними і соціально значущими для конкретного регіону, міста. Особливо це стосується областей і міст-донорів.

Автор обґрунтовує необхідність пошуку шляхів розширення фінансової бази українських міст як на основі внесення законодавчих змін у порядок формування та розподілу доходів міських бюджетів, так і за рахунок підвищення ефективності використання їхнього економічного потенціалу.

Четвертий розділ **«Оцінка впливу законодавчих змін на формування та використання місцевих бюджетів»** присвячено ідентифікації зовнішніх факторів та обґрунтуванню їх впливу на мобілізацію та розподіл грошових ресурсів місцевого бюджету.

У роботі вказується на те, що останнім часом формування доходної та витратної частин бюджету міста все більше визначається впливом чинників зовнішнього середовища. Проведене дослідження дозволило виокремити чотири ключові групи зовнішніх факторів: економічні, демографічні, політико-правові та соціокультурні (рис. 4). Математична формалізація прямого та опосередкованого впливу зазначених чинників на кількісні показники доходної та витратної частин бюджету міста засвідчила, що значну роль у розширенні обсягів власного фінансування органів місцевого самоврядування міста Суми у 2011 році відіграли зміни бюджетного законодавства, що торкнулись структури доходів, які не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів.

Так, врахування норм останньої редакції Бюджетного кодексу України дозволило збільшити джерела фінансування видатків міста Суми у 2011 році за рахунок: відрахування 100 % плати за землю – на 20 000 тис. грн.; стягнення збору за місця для паркування транспортних засобів – на 220,6 тис. грн.; врахування єдиного податку до бюджету розвитку – на 17 300,0 тис. грн.; збільшення

норми відрахування екологічного податку з 20 до 50 % – на 671,12 тис. грн. Тобто в середньому після впровадження бюджетної реформи існує можливість сформувати додатковий обсяг власних бюджетних ресурсів в обсязі 38 191,72 тис. грн.

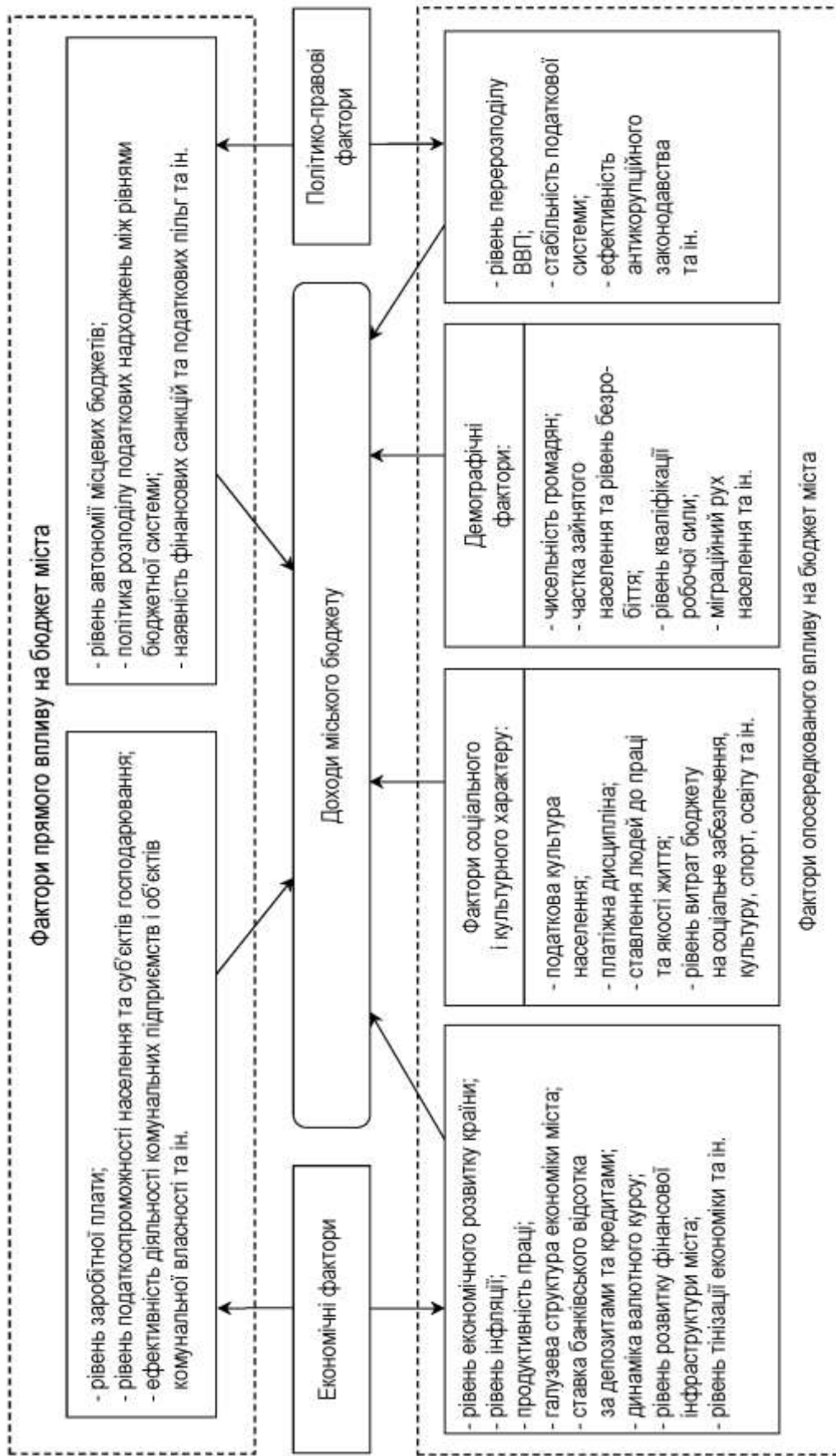
Формалізація впливу змін бюджетного законодавства на планове виконання бюджету міста (рис. 5) свідчить про те, що з прийняттям нової редакції бюджетного кодексу активізувались процеси реформування системи міжбюджетних відносин, а саме приведення у відповідність делегованих місцевим органам повноважень і виділених для їх виконання фінансових ресурсів.

Бюджетна реформа націлена на зменшення ролі держави у забезпеченні регіонів коштами для розвитку і одночасне створення можливостей для самостійного пошуку джерел формування власної фінансової бази (за рахунок збільшення обсягів закріплених доходів). З іншого боку, маємо фактичне зниження обсягів власних доходів бюджетів міст.

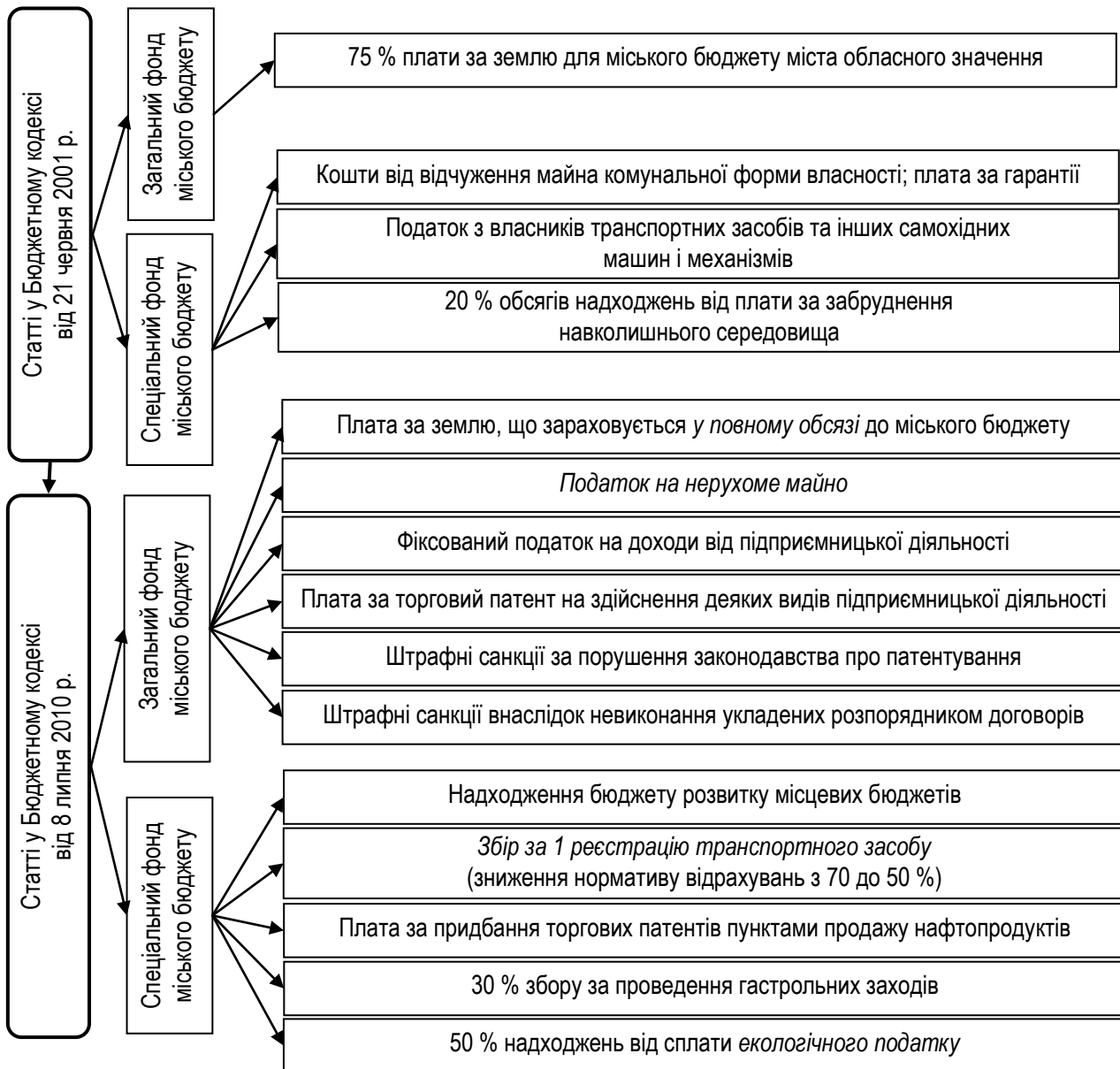
Якщо припустити, що база оподаткування та економічна динаміка суб'єктів господарювання залишаться на рівні 2010 року, а зміниться лише податкове законодавство, то обсяги окремих податкових надходжень у 2011 році матимуть вигляд, представлений у табл. 2. Наприклад, скасування податку на транспортні засоби з урахуванням темпу приросту надходжень від його сплати за 2010 рік (18,1 %) знижує обсяг потенційних власних доходів місцевих бюджетів на 1 629,2 млн грн. на рік. У той час як введення податку на нерухомість дозволить, починаючи з 2012 року, розширити доходну базу в середньому на 370,0 млн грн., враховуючи наявний житловий фонд та задекларовану середню ставку оподаткування.

Ще один приклад – зміни обсягів надходжень по податку з доходів фізичних осіб. У новому кодексі відбувається збільшення ставки податку до 17 % із суми перевищення доходів над 10-кратним розміром мінімальної заробітної плати. Якщо врахувати дане нововведення та індексацію заробітної плати, то бюджети додатково отримали б 1 736,5 млн грн., але при цьому знижується ставка податку оподаткування доходів у вигляді дивідендів (з 15 до 5 %) і відбувається підвищення розмірів соціальних пільг для родин, в яких є 2 дитини, що знижує базу оподаткування, а отже і розмір податкових надходжень, на 1 292,3 млн грн.

Індексація і підвищення ставок єдиного податку додатково забезпечили б надходжень до місцевих бюджетів на 1 006 млн грн., але ряд новацій (1 – виключення з доходів платників єдиного податку окремих видів доходів; 2 – зниження потенційних доходів фізичних осіб, що працюють на єдиному податку, від співпраці з юридичними особами (тепер юридичні особи не зможуть відносити витрати на валові, якщо співпрацюють з фізичними особами); 3 – необхідність сплати підприємцями на єдиному податку лише 43 % від своєї ставки податку і єдиного соціального внеску) знижує ці надходження на 1 477,9 млн грн.

Рис. 4. Види зовнішніх факторів за характером їх впливу на динаміку доходів бюджету міста

Рис. 5. Ілюстрація ключових змін бюджетного законодавства щодо формування бюджету міста

На основі оцінки ефективності проведення бюджетної реформи на місцевому рівні виявлено основні чинники, що гальмують адекватну її реалізацію: підтримання низької частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті держави за рахунок зростання обсягу субвенцій на державні програми соціального захисту; відсутність фактичного врахування змін у Бюджетному кодексі України при розрахунку міжбюджетних трансфертів на 2011 рік, що обумовлює завищення кошика доходів, які враховуються при розрахунку трансфертів; відсутність врахування звуження доходної бази при оцінці доходів, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів тощо.

Грунтуючись на завданнях, що стоять перед бюджетною системою в умовах посткризового відновлення економіки, та аналізі проблем, з якими зіткнулась бюджетна реформа, автором систематизовано основні практичні кроки щодо

подальшого розвитку бюджетних відносин на місцевому рівні. До таких кроків віднесено: децентралізацію бюджетних коштів для ефективного перерозподілу публічних фінансів на основі чіткої структуризації власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування; запровадження механізмів стимулювання місцевої влади з метою збільшення фінансової стійкості місцевих бюджетів (пропонується закріплення частки від перевищення прогнозованого обсягу надходжень першого кошика за переліком таких дохідних статей місцевих бюджетів, що не враховуються при розрахунку міжбюджетних трансфертів); проведення адекватної бюджетним проблемам адміністративно-територіальної реформи.

Таблиця 2

**Зміни у податковому законодавстві в частині,
що стосується власних доходів місцевих бюджетів, млн грн.**

№ пор.	Назва податку	2010 рік	Сальдо
1	Податок з доходів фізичних осіб	50 532,0	444,2
2	Податок на транспортні засоби	1 380,0	-1 629,2
3	Місцеві податки і збори, у т.ч.:	808,0	-269,1
3.1	ринковий збір	511,0	472,4
3.2	комунальний податок	156,0	129,0
3.3	податок з реклами	50,0	43,7
3.4	збір за право використання символіки	21,0	21,3
3.5	збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі	28,0	28,3
3.6	торговий патент, у т.ч.:	x	217,9
3.6.1	патент на автозаправні станції	x	65,3
3.7	податок на нерухомість	x	370,0
4	Єдиний податок	x	-471,9

У роботі констатується, що зміни у бюджетному законодавстві повинні забезпечити збільшення фінансової незалежності місцевих бюджетів у порівнянні з попередніми роками. При цьому наголошується на недостатності переданих до місцевих бюджетів джерел для повного фінансування видатків. Зміни у бюджетній сфері здійснюються за відсутності адекватного реформування відносин в інших сферах економічного та соціального розвитку, що обумовлює фрагментарність дій запроваджених заходів. У роботі обґрунтовується, що адекватне сучасним потребам стратегічне реформування податкової та фіскальної систем у взаємозв'язку з реструктуризацією адміністративно-територіального устрою країни дозволить в подальшому забезпечити децентралізацію фінансових ресурсів та збільшити реальний рівень фінансової автономії органів місцевого самоврядування.

У п'ятому розділі «**Теоретико-методологічні засади управління бюджетом міста на основі врахування його соціально-економічного потенціалу**» обґрунтовано необхідність врахування економічного потенціалу міста як

базового елемента управління бюджетним процесом, визначено основні засади управління соціально-економічним розвитком міста, проаналізовано практичні аспекти стратегічного планування соціально-економічного розвитку міст, запропоновано науково-методичний підхід до ідентифікації бюджетного потенціалу міста.

У роботі зазначається, що економічний потенціал міста виступає складною, багатогранною та комплексною системою, основу якої складають два ієрархічні рівні. Перший рівень характеризує базовий структуроутворюючий елемент економічного потенціалу – інституційний потенціал території. Другий рівень визначається сукупністю соціального, економічного, природного потенціалів. Встановлено, що економічний потенціал характеризується певною подвійністю. З одного боку, його основою виступає сукупність потенціалів підприємств, розташованих на території міста, а з іншого, економічний потенціал є складовим елементом загальнодержавного народногосподарського потенціалу.

Аналіз структури економічного потенціалу дозволив констатувати, що в його складі присутня як активна, так і пасивна частини. Ресурси, що безпосередньо залучені в економічну діяльність та формують результат його використання, належать до активної частини економічного потенціалу, а враховані, але не задіяні в господарському обороті – до його пасивної частини. Даний розподіл економічного потенціалу повинен використовуватись у процесі оцінки ступеня його залучення до господарського обороту, що в результаті дозволить ідентифікувати інтенсивні та екстенсивні резерви відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

У процесі дослідження автором обґрунтована система індикаторів сталого розвитку міста. Запропоновано в межах економічної, екологічної, соціальної та інституціональної груп характеристик даної системи використовувати як динамічні показники, що описують прогрес в рамках попередньо встановлених завдань і цілей, так і статичні показники, що відображають стан соціально-економічних систем в певний момент часу. Система індикаторів сталого розвитку міста надає можливість реалізувати перехід до впровадження концепції стійкого розвитку міста та забезпечити формалізацію опису ступеня її впровадження на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Автором підкреслюється, що динамічний та рівномірний соціально-економічний розвиток міста може бути досягнутий тільки за умови науково обґрунтованої розробки та подальшої ефективної реалізації довгострокової програми визначення базових напрямків економічного і соціального становлення території, ідентифікації ресурсної основи їх проведення та встановлення інструментів здобуття визначених цілей.

У ході аналізу відзначено, що формальна розробка та декларування стратегії соціально-економічного розвитку міста не є гарантією здійснення органами місцевої влади результативної політики. Вирішальну роль у процесі формування та ефективної реалізації стратегії відіграє факт комплексного використання існуючого економічного потенціалу міста. Врахування на етапі розробки стратегічної мети обсягу і структури економічного потенціалу міста

(інвестиційна, інноваційна, виробнича та трудова складові) забезпечить задоволення потреб всіх суб'єктів, а саме органів місцевого самоврядування, населення, представників бізнесу.

В результаті дослідження практики стратегічного планування соціально-економічного розвитку міст України було встановлено необхідність включення в склад його інструментів стратегії маркетингу. Автором доведено, що впровадження даного виду стратегії міста дозволить забезпечити повноцінні методичні основи створення сприятливого середовища життєдіяльності населення, виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг, та в результаті – інтенсифікувати процес соціально-економічного розвитку громади.

На основі оцінки програм економічного та соціального розвитку міст Суми, Полтава і Чернігів, фінансових можливостей міського бюджету та основуючись на показниках характеристики інфраструктури даних міст, визначено пріоритетні завдання їх подальшого становлення. Базовими напрямками їх соціально-економічного розвитку повинно стати: забезпечення високого рівня життя населення, сприяння активізації інвестиційної діяльності на території та розвиток реального сектора економіки.

У дослідженні аргументовано актуальність аналізу бюджетного потенціалу міста, оскільки саме реалізація потенційних можливостей відносно акумуляції додаткових фінансових ресурсів за допомогою активізації бюджетного механізму зумовлює спроможність органів місцевого самоврядування проводити структурне реформування території та ефективно вирішувати її соціально-економічні проблеми.

Автор розглядає бюджетний потенціал міста як оцінку можливостей надходження в майбутньому до бюджету міста максимального обсягу фінансових ресурсів, акумульованих за рахунок податкових надходжень, неподаткових надходжень та коштів цільових фондів. Визначено місце бюджетного потенціалу міста в цілісній системі економічного потенціалу та з'ясовано його роль в процесі ефективної реалізації соціально-економічного розвитку міста.

Кількісну оцінку використання бюджетного потенціалу міста автором пропонується здійснювати шляхом розробки відповідного науково-методичного підходу, який включає наступні етапи: 1) урахування змісту поняття «потенціал міста» як невикористаних можливостей за рахунок визначення різниці між фактичним значенням обраної характеристики та її оптимальним рівнем; 2) виокремлення ключових параметрів ідентифікації бюджетного потенціалу міста, які не лише зіставні між собою, але і виступають комбінацією більш простих характеристик; 3) проведення оцінки потенціалу міста на основі розрахунку інтегральної кількісної характеристики за методом Никовського. Цільова функція математично представлена наступним чином:

$$\min NBP_i = k_1 \left| \frac{NBP_{i1}^* - \overline{NBP}_{i1}}{NBP_{i1}^*} \right| = k_2 \left| \frac{NBP_{i2}^* - \overline{NBP}_{i2}}{NBP_{i2}^*} \right| = k_3 \left| \frac{NBP_{i3}^* - \overline{NBP}_{i3}}{NBP_{i3}^*} \right|, \quad (1)$$

де NBP_i – інтегральна кількісна характеристика бюджетного потенціалу в розрізі аналізу i -го міста; $k_1(k_2, k_3)$ – ваговий коефіцієнт відповідного напрямку надання кількісної характеристики бюджетного потенціалу i -го міста; $NBP_{i1}^*(NBP_{i2}^*, NBP_{i3}^*)$ – оптимальне (максимальне чи мінімальне залежно від обраного характеру дослідження) значення узагальненої кількісної характеристики 1-го (2-го, 3-го) параметра (складової) бюджетного потенціалу i -го міста; $\overline{NBP}_{i1}(\overline{NBP}_{i2}, \overline{NBP}_{i3})$ – оптимальне значення узагальненої кількісної характеристики 1-го (2-го, 3-го) параметра бюджетного потенціалу i -го міста в оптимальному компромісному плані (з урахуванням одночасної оптимізації усіх розглянутих підходів).

Автором запропоновано при визначенні бюджетного потенціалу м. Суми результативний показник розглядати як таку комбінацію: податкові надходження, неподаткові надходження, надходження до цільових фондів.

Практична перевірка розробленого підходу дозволяє зробити висновок, що в 2010 р. недовикористаний бюджетний потенціал м. Суми складав 19 %, тобто місцеві органи самоврядування мали потенційні можливості залучити саме такі додаткові фінансові ресурси, що підтверджує твердження автора про наявність додаткових можливостей щодо забезпечення території фінансовими ресурсами і, відповідно, створення фінансової основи проведення системних та повноцінних реформ.

У шостому розділі “**Теоретичні та науково-методичні засади оптимального управління витратами міського бюджету**” досліджено концептуальні основи управління витратами міського бюджету в умовах обмеженості фінансових ресурсів, обґрунтовано і запропоновано механізм реалізації в місті інвестиційного проекту соціального значення як ефективного напрямку реалізації міської бюджетної політики та показано залежність соціально-економічного розвитку міста від доходної та витратної частин бюджету міста.

У роботі процес управління видатками міського бюджету розглядається як ряд послідовних етапів, а саме: прогнозування та планування; безпосереднє виконання видаткової частини бюджету; моніторинг виконання бюджету за витратами; оцінка результативності та ефективності прийнятих управлінських рішень у сфері бюджетної політики; організація процесу обліку виконання витратної частини бюджету та здійснення контролю щодо правомірності та доцільності витрачання коштів їх одержувачами.

Встановлено, що бюджетні кошти практично у повному обсязі використовуються для виплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери, надання суспільно необхідних послуг населенню, утримання міського апарату управління. В роботі запропоновано покращувати ефективність бюджетних видатків за рахунок реалізації міських інвестиційних проектів соціального значення.

Автором, для активізації інвестиційних процесів в місті, пропонується створення відокремленого підрозділу з управління інвестиційною діяльністю. До сфери його функціональних повноважень має входити: розробка інвестиційної стратегії розвитку міста та її співставлення зі стратегією соціально-

економічного розвитку території; підвищення інвестиційних можливостей території за рахунок надання муніципальних гарантій; проведення постійного моніторингу інвестиційних потреб та можливостей міста; контроль за ефективністю використання коштів міського бюджету, які направлені на фінансування інвестиційних проектів; формування критеріїв відбору інвестиційних проектів, які будуть повністю або частково фінансуватися з міського бюджету; створення системи сприяння інвесторам в проходженні дозвільних процедур; налагодження зв'язків з міжнародними організаціями щодо залучення додаткових кредитних ресурсів; проведення широкомасштабної кампанії з популяризації інвестицій в місто.

На думку автора, реалізація інвестиційних проектів міського значення потребує: координації дій міської ради, органів міської виконавчої влади, суб'єктів господарювання та населення; наявності мети соціально-економічному розвитку території; достатнього ресурсного, фінансового, матеріально-технічного та трудового забезпечення.

Важливим етапом життєвого циклу інвестиційного проекту місцевого значення є вимірювання ефективності його реалізації на основі розробки базового переліку результативних показників. Автор акцентує увагу на тому, що оцінка проекту проводиться на ключових етапах його реалізації. Запропоновано доповнити базовий перелік критеріїв оцінки виконання інвестиційних проектів Державного агентства з інвестицій та інновацій бюджетною ефективністю, яка відображає фінансові аспекти інвестиційних процесів та передбачає співставлення обсягів потенційних витрачених і отриманих грошових коштів.

У сучасних умовах органи місцевого самоврядування залишаються досить обмеженими у власних джерелах фінансування інвестиційних потреб місцевих громад. І тому як досить зручний та ефективний інструмент фінансування капітальних видатків автор пропонує використовувати муніципальні запозичення. До основних факторів, які перешкоджають розвитку ринку муніципальних цінних паперів в Україні, було віднесено громіздку процедуру отримання дозволу на здійснення позики та проведення відповідного оформлення операції; недосконалість законодавства стосовно місцевих запозичень; нерозвиненість ринку державних цінних паперів, недостатній розвиток фондового ринку в Україні та недостатню участь страхових компаній у страхуванні відповідальності місцевих органів влади за виконання ними боргових зобов'язань за облігаціями місцевої позики.

У процесі дослідження запропоновано основні напрями мінімізації ризиків інвестування в муніципальні цінні папери, а саме: застосування державних обмежень щодо здійснення муніципальних позик (вимоги до організації запозичень, порядок узгодження позики, обмеження граничних обсягів позики та обслуговування боргу); комплексна оцінка фінансово-економічного стану міста та присвоєння рейтингу; забезпечення муніципальної позики та додаткові гарантії погашення позики (страхування зобов'язань, державні гарантії).

У роботі обґрунтовується, що соціально-економічний розвиток міста необхідно розглядати як процес, що забезпечує збалансування між економічним добробутом громади міста та її соціальними пріоритетами на основі максимального використання потенційних можливостей бюджету міста та інтенсифікації прихованих можливостей, безпосередньо, громади. У зв'язку з цим запропоновано науково-методологічний підхід до визначення залежності соціально-економічного розвитку міста Суми від дохідної і витратної частин його бюджету на основі побудови системи структурних рівнянь (2).

$$\left\{ \begin{array}{l} F = 4799,143 \cdot INC + 186118,625; \\ T = 2331,683 \cdot INC + 22276,613; \\ SP = SOC + 2,101; \\ V = 1,123 \cdot SOC + 7170,897; \\ O = LS + 931170,379; \\ GKG = -875,335 \cdot LS + 534183,604; \\ SOC = 31,9 \cdot INC + 4,978; \\ LS = 1024,441 \cdot INC + 222880,172; \\ SOC = 14,812 \cdot LS. \end{array} \right. \quad (2)$$

де *SOC* – рівень соціально-економічного розвитку;
INC – дохідна частина бюджету;
LS – витратна частина бюджету;
SP – середньомісячна заробітна плата, грн.;
V – обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу, грн.;
F – податкові надходження, тис. грн.;
T – офіційні трансферти, тис. грн.;
O – освіта, тис. грн.;
GKG – житлово-комунальне господарство, тис. грн.

Результати дослідження показали, що збільшення обсягу податкових надходжень на 4 799,143 тис. грн. супроводжується зростанням дохідної частини бюджету на 1 %. При цьому збільшення обсягу офіційних трансфертів на 2 331,683 тис. грн. сприятиме зростанню дохідної частини бюджету на 1 %. Збільшення рівня соціально-економічного розвитку на 31,9 тис. грн. супроводжується зростанням дохідної частини бюджету на 1 %. За умови зростання рівня витратної частини бюджету на 1 024 тис. грн. як наслідок дохідна частина, у подальшому, зросте на 1 %.

Даний підхід дозволяє створити раціонально функціонуючу систему управління з боку органів місцевого самоврядування економічним і соціальним аспектами розвитку міста, максимально ефективно використовувати наявні фінансові ресурси з метою досягнення комплексного результату.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає у формалізації та методологічному забезпеченні оптимального формування та використання бюджету міста з метою забезпечення соціально-економічного розвитку території.

Основні висновки виконаного дисертаційного дослідження полягають у наступному:

1. Удосконалено сутність поняття “фінанси міста”, яке визначається як система економічних відносин з приводу формування, розподілу і використання фінансових ресурсів, прямо або опосередковано пов’язаних з діяльністю громади міста і його соціально-економічним розвитком (у широкому розумінні) та як сукупність фінансових ресурсів (офіційної і тіньової економіки), сформованих на території міста або залучених його суб’єктами – органами місцевого самоврядування, суб’єктами господарювання, домогосподарствами (населенням) (у вузькому розумінні). З’ясовано, що характерними особливостями даного поняття є: 1) всеохоплююче управління фінансовими ресурсами комунальних і приватних підприємств та фінансами домогосподарств і населення міста; 2) здійснення місцевими органами влади прямого (в межах бюджетних установ) та опосередкованого впливу на розподіл фінансових ресурсів; 3) активізація залучення інвестиційних ресурсів та стимулювання соціальної відповідальності бізнесу.

2. Враховуючи різноманітність підходів до визначення сутності місцевих бюджетів та комплексний характер зазначеного поняття, пропонується розглядати бюджет міста як складову його фінансів та як важливий чинник економічного розвитку і фінансової стабільності; інструмент макроекономічного регулювання; важіль здійснення перерозподільних процесів; фінансову базу місцевого самоврядування; інструмент реалізації державної регіональної політики; план формування і використання фінансових ресурсів; основний важіль фінансового вирівнювання; головне джерело утримання і розвитку місцевого господарства, вирішення місцевих проблем.

3. Одним із основних завдань бюджетної архітекτονіки виступає оптимізація процесу міжбюджетного вирівнювання в країні, забезпечуючи фінансування депресивних територій та стимулювання економічного розвитку інших регіонів. У роботі міжбюджетне вирівнювання розглядається з мікро- та макроекономічної точок зору. За допомогою дотацій вирівнювань та субвенцій на макрорівні забезпечується наповнення доходної частини бюджетів усіх рівнів. На мікрорівні міжбюджетні відносини сприяють ефективному формуванню та використанню ресурсів місцевих бюджетів, забезпечують якісне та достатнє надання соціальних послуг, формують умови для розвитку підприємництва та поліпшення інвестиційного клімату.

4. У процесі аналізу рівня бюджетної забезпеченості українських міст виявлено численні проблеми, які стосуються обмеженості як власної ресурсної

бази бюджетів, так і недостатності обсягів закріплених доходів. Доведено, що більшість бюджетів міст України є реципієнтами дотацій вирівнювання. За цих умов важливим є пошук можливих джерел розширення фінансової бази міст як на основі внесення законодавчих змін у порядок формування та розподілу доходів місцевих бюджетів, так і за рахунок підвищення ефективності використання економічного потенціалу відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

5. Дослідження впливу змін бюджетного законодавства, а саме прийняття нової редакції бюджетного кодексу 2010 року, на планове виконання бюджету міста, засвідчило збільшення фінансової незалежності місцевих бюджетів у порівнянні з попередніми роками. Проте на даному етапі дія прийнятих нововведень є достатньо фрагментарною, оскільки без реформування податкової системи в цілому неможливо збільшити реальний рівень фінансової автономії органів місцевого самоврядування та забезпечити децентралізацію фінансових ресурсів.

6. Шляхи подальшого реформування бюджетних відносин на місцевому рівні повинні бути формалізованими, для чого виокремлюються такі напрямки: здійснення чіткої структуризації та перегляд власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування; усунення неузгодженості моделі бюджетних відносин та адміністративно-територіального устрою; запровадження механізмів стимулювання економічної активності органів місцевої влади з метою самозабезпечення та збільшення фінансової стійкості місцевих бюджетів.

7. Одним з ключових понять формування місцевого самоврядування є економічний потенціал міста як характеристика внутрішніх можливостей у виробництві товарів (послуг) і одержанні відповідного доходу. У цілому економічний потенціал міста необхідно розглядати як комплексну та багатогранну систему, що складається з двох ієрархічних рівнів. До першого рівня відносять основний системоутворюючий елемент – інституційний потенціал території. Другий ієрархічний рівень представлений іншими складовими економічного потенціалу міста: соціальною, економічною та природною.

8. Запропоновано розглядати бюджетний потенціал міста з двох точок зору. У вузькому трактуванні дане поняття розуміється як максимально можлива сума надходжень податків і зборів, а у широкому розумінні – це сума внутрішнього (доходи бюджету, сформовані внаслідок економічної діяльності суб'єктів господарювання та населення даного міста) і зовнішнього (доходи, які надходять з державного бюджету і направлені на соціально-економічний розвиток території) потенціалів, які вже використовуються, а також резервів, що можуть бути залучені для його примноження у майбутньому. Логічним є представлення бюджетного потенціалу міста як оцінки можливостей надходження в майбутньому до бюджету міста максимального обсягу фінансових ресурсів, акумульованих за рахунок податкових надходжень, неподаткових надходжень та коштів цільових фондів.

9. Проведено формалізацію бюджетного потенціалу міста за допомогою використання інструментарію економіко-математичного моделювання, кількісні характеристики якої полягають в урахуванні змісту поняття “потенціал міста” як невикористаних можливостей шляхом визначення різниці між фактичним значенням обраної характеристики та її оптимальним рівнем; виокремленні трьох ключових параметрів ідентифікації бюджетного потенціалу міста, які не лише зіставляються між собою, але й виступають комбінацією більш простих характеристик; проведенні оцінки потенціалу міста на основі розрахунку інтегральної кількісної характеристики за методом І. Никовського. Представлений до уваги методичний підхід є тривимірною оцінкою, що дозволяє зіставити та оптимізувати різнонаправлені аспекти бюджету міста та забезпечує комплексне врахування вимог до формування бюджету міста наступного планового періоду шляхом максимального залучення потенціальних можливостей.

10. Здійснено систематизацію основних факторів, які перешкоджають розвитку ринку муніципальних цінних паперів в Україні, серед яких: громіздка процедура отримання дозволу на здійснення позики та проведення відповідного оформлення операції; недосконалість законодавства; нерозвиненість ринку державних цінних паперів; недостатність загального рівня розвитку фондового ринку в Україні та недосконалість його інфраструктури; недостатня участь страхових компаній у страхуванні відповідальності місцевих рад за виконання ними боргових зобов'язань за облігаціями місцевої позики.

11. У процесі дослідження обґрунтовано, що соціально-економічний розвиток міста – це процес, що забезпечує збалансування між економічним добробутом громади міста (який визначається платоспроможним попитом) та її соціальними пріоритетами (у вигляді високого рівня життя), на основі максимального використання потенційних можливостей бюджету міста та інтенсифікації прихованих можливостей, безпосередньо, соціуму даної території. Крім того, проведене дослідження дає змогу стверджувати, що функціональною основою органів місцевої влади щодо реалізації основних напрямків впровадження соціально-економічної політики міста є обсяг акумульованих бюджетних надходжень та потенційні можливості його зростання. У свою чергу, рівень витрат та їх спрямованості дає можливість визначити напрямки здійснення та рівень ефективності того чи іншого напрямку соціально-економічної політики міста.

12. Запропоновано науково-методичний підхід до визначення залежності соціально-економічного розвитку міста від дохідної і витратної частин його бюджету на основі моделювання за допомогою структурних рівнянь. Даний підхід дозволяє кількісно та якісно оцінити напрямок впливу параметрів кожної з моделей, а саме визначити рівень впливу складових кожної з моделей вимірювання окремо в розрізі рівня соціально-економічного розвитку, дохідної та витратної частин бюджету міста. Практичним результатом визначеної економіко-математичної моделі виступили: формування ефективної системи управління органами місцевої влади економічних і соціальних напрямків розвитку міста;

раціональне використання існуючих фінансових ресурсів з метою досягнення комплексного результату та мобілізація потенційних можливостей бюджету міста.

13. Інвестиційний проект міста розглядається як комплекс взаємопов'язаних завдань та заходів, визначених на основі стратегії соціально-економічного розвитку міста, необхідних для розв'язання найважливіших проблем ефективного функціонування міста, окремих галузей економіки чи соціально-економічної сфери.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Монографії

1. Балацький Є. О. Бюджет міста у системі фінансів території : монографія / Є. О. Балацький. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – 302 с. (17,28 друк. арк.).
2. Васильєва Т. А. Місто як соціально орієнтована система // Системний підхід до інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова та д-ра екон. наук Т. А. Васильєвої / А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, О. Ф. Балацький та ін. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – С. 74–80 (0,25 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено процес історичного становлення та еволюцію розвитку міста як комплексної багатоцільової системи* (0,05 друк. арк.).
3. Балацький Є. О. Управління видатками місцевих бюджетів у контексті інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста // Інструменти інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова та д-ра екон. наук Т. А. Васильєвої / А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, Є. О. Балацький та ін. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”. 2009. – С. 64–91 (1,2 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено пріоритетні напрямки використання видаткової частини місцевих бюджетів з огляду на ключові аспекти соціально-економічного розвитку міста* (0,3 друк. арк.).
4. Балацький Е. О. Основы оценки трудового потенциала региона // Экономический потенциал административных и производственных систем : монография / под общ. ред. О. Ф. Балацкого / Е. О. Балацкий. – Сумы : Университетская книга, 2006. – С. 299–319 (0,8 друк. арк.).
5. Балацький Е. О. Оценка трудового потенциала Сумской области // Экономический потенциал административных и производственных систем : монография / под общ. ред. О. Ф. Балацкого / Е. О. Балацкий. – Сумы : Университетская книга, 2006. – С. 346–366 (0,8 друк. арк.).
6. Балацький Е. О. Состав и структура экономического потенциала социально-экономических систем / Социально-экономический потенциал региона : монография / под общ. ред. проф. О. Ф. Балацкого / Е. О. Балацкий. – Сумы : Университетская книга, 2010. – С. 209–227 (0,8 друк. арк.).
7. Телиженко А. М. Прогнозирование социально-экономического потенциала региона // Социально-экономический потенциал региона : монография / под общ. ред. проф. О. Ф. Балацкого / А. М. Телиженко, Е. О. Балацкий. – Сумы :

Университетская книга, 2010. – С. 340–353 (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблена система показників оцінки використання потенціалу економічного простору адміністративно-територіальної одиниці та проведений порівняльний аналіз моделей прогнозування соціально-економічного потенціалу території* (0,25 друк. арк.).

8. Дутченко О. М. Використання грошово-кредитних засобів у трансформаційних економіках // Грошово-кредитні засоби регулювання економіки / О. М. Дутченко, Є. О. Балацький. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – С. 82–105 (1,0 друк. арк.). *Особистий внесок: дослідження застосування окремих грошово-кредитних інструментів при управлінні окремими адміністративно-територіальними одиницями* (0,5 друк. арк.).
9. Козьменко О. В. Інвестиційне забезпечення екологічного розвитку Сумщини // Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку Сумщини : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова та д-ра екон. наук Т. А. Васильєвої / О. В. Козьменко, Є. О. Балацький, О. М. Андронов та ін. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – С. 64–98 (1,4 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблені методичні засади реалізації у місті інвестиційного проекту соціального спрямування та визначені основні і потенційні джерела їх фінансування; визначені прогностичні сценарії отриманого соціально-економічного ефекту від реалізації інвестиційних проектів* (0,4 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях

10. Балацький Є. О. Использование показателей экономических оценок трудового потенциала в конфликтных ситуациях / Є. О. Балацький // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Вип. 17. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2006. – С. 82–88 (0,3 друк. арк.).
11. Балацький Є. О. Фінансові потоки у глобальному світі / Є. О. Балацький // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3 (35), Т. 1. – С. 173–180 (0,3 друк. арк.).
12. Балацький Є. О. Подходы к оценке конфликтности организационных структур предприятий / Є. О. Балацький, А. В. Демьяненко // Вісник Сумського державного університету. – Серія “Економіка”. – 2006. – № 7 (91). – С. 86–94 (0,4 друк. арк.). *Особистий внесок: надано кількісну оцінку ступеня конфліктності організаційної структури управління складними соціально-економічними системами* (0,2 друк. арк.).
13. Балацький Є. О. Оптимізаційні заходи при формуванні бюджетів різних рівнів 2010 року / Є. О. Балацький // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Випуск 26. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – С. 229–233 (0,2 друк. арк.).
14. Балацький Є. О. Особливості бюджетного федералізму деяких країн світу / Є. О. Балацький // Вісник УАБС НБУ. – 2009. – № 2 (27). – С. 119–121 (0,1 друк. арк.).
15. Балацький Є. О. Міжбюджетні трансферти і державна політика / Є. О. Балацький // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України :

- зб. наук. пр. Вип. 27. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – С. 234–237 (0,1 друк. арк.).
16. Балацкий Е. О. Оценка эффективности исполнения местного бюджета / Е. О. Балацкий // Бизнес-Информ. – 2009. – № 12 (1). – С. 10–12 (0,1 друк. арк.).
  17. Балацький Є. О. Порівняльний аналіз формування і розподілу міських бюджетів / Є. О. Балацький // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Вип. 29. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – С. 168–176 (0,3 друк. арк.).
  18. Балацький Є. О. Економічна складова функціонування міста як основа його розвитку / Є. О. Балацький // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Серія “Економічні науки”. – Випуск 25 : У трьох частинах, 2010. – Вип. 25, ч. III, т. I. – С. 158–165 (0,3 друк. арк.).
  19. Балацкий Е. Некоторые подходы к формированию бюджета города с учетом его потенциала / Е. О. Балацкий // Вісник Сумського державного університету. – Серія “Економіка”. – 2010. – 2' 2010. – С. 134–140 (0,3 друк. арк.).
  20. Козьменко О. В. Теоретичні аспекти формування фінансів міста та ідентифікація їх структури / О. В. Козьменко, Є. О. Балацький // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Вип. 30. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – С. 421–428 (0,4 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано підхід до побудови комплексної структури фінансів міста* (0,2 друк. арк.).
  21. Балацький Є. О. Концептуальні засади організації місцевих фінансів в зарубіжних країнах // Є. О. Балацький, С. М. Козьменко // Економічні інновації. Вип. 44 : Українське Причорномор'я в національних і міжнародних координатах розвитку: природокористування, рекреація та туризм, соціальна сфера : зб. наук. пр. – Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ. – 2011. – С. 28–33 (0,4 друк. арк.). *Особистий внесок: проаналізовано світовий досвід організації місцевих фінансів залежно від рівня автономії та децентралізації місцевих бюджетів* (0,2 друк. арк.).
  22. Дрозд В. Д. Міжбюджетні відносини різних рівнів у фінансовій системі України / В. Д. Дрозд, Є. О. Балацький, А. Д. Капустін // Економіка і управління. – 2011. – № 2 (50). – С. 10–19 (0,4 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено пріоритетні напрямки реформування державної політики у сфері міжбюджетних відносин* (0,2 друк. арк.).
  23. Балацький Є. О. Місцеві бюджети як визначальна ланка місцевих фінансів // зб. наук. пр. Донецького державного університету управління. – Том XI. – Серія “Економіка”. – Випуск 176 “Фінансово-банківські механізми державного управління економікою України”. – Донецьк, 2010. – С. 268–277 (0,5 друк. арк.).
  24. Фролов С. М. Науково-методичні засади розвитку інституційної складової бюджетного менеджменту / С. М. Фролов, Є. О. Балацький, М. А. Деркач // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Вип. 32. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – С. 325–332.

- (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок: надано характеристику основних деструктивних чинників, що стримують розвиток інституційної складової бюджетного менеджменту* (0,2 друк. арк.).
25. Балацький Є. О. Структурний аналіз основних факторів розвитку міста на основі економіко-математичних методів / Є. О. Балацький // Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. – 2011. – № 3(57). – С. 57–64 (0,4 друк. арк.).
  26. Балацький Є. О. Теоретичні підходи до визначення бюджетного потенціалу міста та основні засади його формування / Є. О. Балацький, А. О. Бойко // Збірник наукових праць Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Університету банківської справи НБУ. – 2011. – Випуск 1 (10), Частина II. – С. 212–216 (0,4 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено сутність категорії “бюджетний потенціал міста” та досліджено основні напрямки його формування і реалізації* (0,2 друк. арк.).
  27. Балацький Є. О. Основні засади здійснення муніципальних запозичень для забезпечення стратегічного розвитку міста / Є. О. Балацький // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Серія “Економічні науки”. – Випуск 28 : У трьох частинах, 2011. – Ч. III. – С. 46–51 (0,3 друк. арк.).
  28. Козьменко С. Оцінка впливу змін бюджетного законодавства на формування доходної частини бюджету міста / С. Козьменко, Є. Балацький, К. Багмет. – Економіст. – 2011. – № 9. – С. 4–7 (0,6 друк. арк.). *Особистий внесок: проаналізовано позитивні та негативні наслідки впровадження бюджетної реформи в контексті забезпечення децентралізації органів місцевого самоврядування* (0,2 друк. арк.).
  29. Балацький Є. О. Бюджетна децентралізація: ефективність реформи на місцевому рівні / Є. О. Балацький, С. М. Фролов // Научно-практический журнал “Экономика и управление”. – 2011. – № 4. – С. 97–103 (0,3 друк. арк.). *Особистий внесок: ідентифіковано основні проблеми бюджетної децентралізації та на їх основі сформувався комплекс заходів щодо реформування політики місцевого самоврядування* (0,15 друк. арк.).
  30. Балацький Є. О. Оцінка впливу змін бюджетного законодавства на планове виконання бюджету міста / Є. О. Балацький // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Серія “Економіка і менеджмент”. Випуск 5/2 (47). – 2011 – С. 165–170 (0,3 друк. арк.).
  31. Балацький Є. О. Методологічні засади стратегічного планування соціально-економічного розвитку міста / Є. О. Балацький // Вісник Сумського державного університету. – Серія “Економіка”. – 2011. – № 2. – С. 194–200 (0,3 друк. арк.).
  32. Балацький Є. О. Основні закономірності взаємозв'язку соціально-економічного розвитку міста та доходної і витратної частини його бюджету (на прикладі міста Суми) / Є. О. Балацький // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. – С. 36–44 (0,5 друк. арк.).

33. Балацький Є. О. Мінімізація ризиків інвестування в облігації місцевих позик як основа розвитку муніципальних запозичень в Україні / Є. О. Балацький // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 3. – С. 152–158 (0,4 друк. арк.).
34. Балацький Є. О. Формування науково-методичних засад визначення бюджетного потенціалу міста / Є. О. Балацький // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Серія “Економічні науки”. – Випуск 29: У трьох частинах, 2011. – Ч. II. – С. 25–30 (0,3 друк. арк.).

Публікації у матеріалах конференцій

35. Балацький Є. О. К вопросу об оценке эффективности бюджета города / Е. О. Балацкий // Конкурентоспроможність та інноваційний розвиток України : проблеми науки та практики : тези доп. Міжн. наук.-практ. конф. 26–27 листопада 2009 р. – Х. : ФОП Лібуркіна Л. М.; ВД “ІНЖЕК”, 2009. – С. 11–12 (0,1 друк. арк.).
36. Балацький О. Є. Контроль за виконанням бюджету міста / Є. О. Балацький // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України [Текст] : зб. тез доп. XII Всеукр. наук.-практ. конф. (12–13 листопада 2009 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – Т. 2. – С. 113–114 (0,1 друк. арк.).
37. Балацький Є. О. Наслідки кризових явищ для міського бюджету / Є. О. Балацький // Бізнес та умови його розвитку : національний та міжнародний дискурси : мат. I Міжн. наук.-практ. конф. / МОН України, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського; редкол. : Шубін О. О. (голов. ред.) [та ін.]. – Донецьк : [ДонНУЕТ], 2010. – С. 30–32 (0,1 друк. арк.).
38. Балацький Є. О. Показники оцінки ефективності діяльності органів місцевого самоврядування / Є. О. Балацький // Соціально-економічний розвиток України і її регіонів : Проблеми науки і практики : Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (27–28 травня 2010 р.). – Харків : ФОП Александрова К.М.; ВТД “ІНЖЕК”, 2010. – С. 156–158 (0,2 друк. арк.).
39. Балацький Є. О. Теоретичні основи реформування міжбюджетних відносин в Україні / Є. О. Балацький // Шляхи та інструменти модернізації прориву економіки країни : мат. Міжн. конф., м. Одеса, 21–22 жовтня 2010 р. / ІПРЕЕД НАН України. – Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2010. – С. 158–159 (0,1 друк. арк.).
40. Балацький Є. О. Визначення фінансових ресурсів міста / Є. О. Балацький // Міжнародна банківська конкуренція : теорія і практика : зб. тез доп. V Міжн. наук.-практ. конф. (27–28 травня 2010 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – Т. 2. – С. 30–32 (0,2 друк. арк.).

41. Козьменко С. М. Податкова політика України в контексті циклічних дисбалансів місцевих бюджетів / С. М. Козьменко, Є. О. Балацький // Стан і проблеми оподаткування в умовах світової фінансової кризи : мат. X Міжн. наук.-практ. конф. – Донецьк : ДонНУЕТ ім. Михайла Туган-Барановського, 2010. – С. 61–63 (0,2 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено особливості взаємозв'язку між змінами в податковій політиці та динамікою формування доходної частини місцевих бюджетів* (0,1 друк. арк.).
42. Павлов Р. А. Вплив науково-технічного прогресу на розвиток продуктивних сил / Р. А. Павлов, Є. О. Балацький // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доп. XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (28–29 жовтня 2010 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – Т. 2. – С. 162–164 (0,1 друк. арк.). *Особистий внесок: ідентифіковано силу та напрямок розвитку продуктивних сил залежно від ступеня науково-технічного прогресу* (0,05 друк. арк.).
43. Балацький Є. О. Трансформація системи місцевого самоврядування на основі використання принципів фіскального федералізму / Є. О. Балацький // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доп. Восьмої Міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених. – Тернопіль : ТНЕУ. – Частина 1. – С. 140–141 (0,1 друк. арк.).
44. Балацький Є. О. Теоретико-методологічні засади формування стратегій соціально-економічного розвитку міста / Є. О. Балацький // Збірка тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни” (16–17 лютого 2011 р.). – м. Макіївка, 2011. – Том 1. – С. 31–32 (0,1 друк. арк.).
45. Балацький Е.О. Влияние транснациональных финансовых потоков на банковскую систему Украины / Е. О. Балацкий // Економічні проблеми сталого розвитку : зб. тез доп. наук.-техн. конф. викладачів, співробітників, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту СумДУ (21–24 квітня 2009 р.). – Суми : Видавництво СумДУ, 2009. – С. 59–60 (0,1 друк. арк.).

Підручники, навчальні посібники

46. Балацький Є. О. Історія розвитку менеджменту в Україні / Є. О. Балацький // Менеджмент для бакалаврів : підручник : у 2 т. : Том 1 / за ред. О. Ф. Балацького та О. М. Теліженка. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 57–65 (0,12 друк. арк.).
47. Балацький Є. О. Фінансування інвестиційних проектів / Є. О. Балацький // Менеджмент для бакалаврів : підручник : у 2 т. : Том 2 / за ред. О. Ф. Балацького та О. М. Теліженка. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 53–57 (0,26 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Балацький Є. О. Методологічні засади управління бюджетом міста: оптимізація формування і використання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”, Суми, 2011.

У дисертаційній роботі проведено комплексне дослідження теоретико-методологічних засад управління бюджетом міста на основі оптимізації його дохідної та витратної частин та розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності соціально-економічного розвитку міста на основі врахування його бюджетного потенціалу. Розглянуто місцеві бюджети з позицій інституціональної архітектури, розроблено теоретико-методологічні засади забезпечення ефективності їх функціонування на базі встановлення оптимальних співвідношень між елементами бюджетної системи. Визначено залежність соціально-економічного розвитку міста від дохідної і витратної частин його бюджету на основі моделювання за допомогою структурних рівнянь. Розглянуто концептуальні засади і методичні основи ідентифікації впливу економічної складової на забезпечення соціально-економічного розвитку в контексті системного підходу до розгляду сутності міста та основних його функцій. Обґрунтовано методологічні засади оцінки результативності інвестиційних проектів соціального спрямування з метою визначення доцільності та раціональності їх реалізації для бюджету міста.

Ключові слова: бюджет, доходи бюджету міста, видатки бюджету міста, бюджетний процес, бюджетний менеджмент, державний бюджет, місцеві бюджети, міжбюджетні відносини, програмно-цільовий метод, бюджетна децентралізація.

АННОТАЦИЯ

Балацкий Е. О. Методологические основы управления бюджетом города: оптимизация формирования и использования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит. – Государственное высшее учебное заведение “Украинская академия банковского дела Национального банка Украины”, Сумы, 2011.

В диссертационной работе проведено комплексное исследование теоретико-методологических основ управления бюджетом города на основе оптимизации его доходной и расходной частей, а также разработаны рекомендации по повышению эффективности социально-экономического развития города на основе учета его бюджетного потенциала. Определены концептуальные основы формирования и распределения бюджета города, особенности управления им в условиях ограниченных финансовых ресурсов.

Рассмотрены основные принципы организации местных финансов в Украине и в зарубежных странах, определена роль местных финансов в структуре финансовой системы государства. Раскрыта сущность местных бюджетов и проведено исследование основных принципов их функционирования в составе бюджетной архитектоники государства. Исследованы основные методы, формы и инструменты государственного влияния на формирование местных бюджетов.

Рассмотрены теоретико-методологические основы организации межбюджетных отношений и осуществления межбюджетного выравнивания. Идентифицированы основные проблемы бюджетной децентрализации в Украине.

В работе определена зависимость социально-экономического развития города от доходной и расходной частей его бюджета. Предложенный подход позволяет: управлять социально-экономическим развитием города на основе оптимизации конкретных показателей бюджета; определить степень изменения уровня социально-экономического развития города в результате изменения тех или иных параметров бюджета на определенную величину.

Проведена оценка эффективности бюджетной реформы на местном уровне на основе количественного анализа влияния изменений в бюджетном законодательстве на показатели, характеризующие формирование и использование денежных средств бюджетов местного значения. Разработанный научно-практический подход позволяет оценить изменение уровня финансового автономии и независимости органов местного самоуправления, что является ключевым индикатором результативности реформирования системы бюджетных отношений.

Предложены меры по формированию механизма межбюджетного выравнивания на основе учета потребности бюджетов в дополнительных финансовых ресурсах и создания экономических стимулов расширения собственной ресурсной базы местных бюджетов.

Обоснованы теоретико-методологические основы управления расходами городских бюджетов на основе развития программно-целевого метода. В работе рассмотрены концептуальные основы минимизации рисков инвестирования в муниципальные ценные бумаги, основными из которых являются: государственные ограничения на осуществление муниципальных займов (требования к организации заимствований, порядок согласования займов, ограничение предельных объемов займа и обслуживания долга), комплексная оценка финансового состояния города и присвоения рейтинга, обеспечение муниципально-го займа.

Ключевые слова: бюджет, доходы бюджета города, расходы бюджета города, бюджетный процесс, бюджетный менеджмент, государственный бюджет, местные бюджеты, межбюджетные отношения, программно-целевой метод.

SUMMARY

Y. Balatsky. Methodological foundations of the town budget's management: optimization of formation and use. – Manuscript.

Dissertation for the acquisition of the scientific degree of Doctor of Economics in the speciality 08.00.08 – Money, finance and credit. – State higher educational institution “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”, Sumy, 2011.

The dissertation conducts a comprehensive study of theoretical and methodological foundations of the budget management of town based on the optimization of its revenues and expenditures, and develops recommendations for the improvement of socio-economic development of town on the basis of its budgetary potential. It defines the conceptual basis for the formation and distribution of the town's budget, especially its management under conditions of limited financial resources.

It studies local budgets from the standpoint of institutional architectonics, develops theoretical and methodological foundation for ensuring the effectiveness of their functioning on the basis of an optimal relationship between certain elements of the budget system.

It determines the dependence of the socio-economic development of town from the revenues and expenditures of its budget on the basis of modeling with the help of structural equations. It considers the conceptual foundations and methodological principles of identification, as well as characteristics of the influence of the economic component of socio-economic development in the context of a systematic approach to the study of the essence of town and its main functions.

It substantiates the methodological framework to assess the effectiveness of social investment projects to determine the feasibility and expediency of their realization for the towns' budget.

Key words: budget, budget revenues of a town, budget expenditures of a town, budgetary process, budget management, state budget, local budgets, inter-budgetary relations, program-target method, budgetary decentralization.

Відповідальний за випуск
доктор економічних наук, професор
Козьменко Сергій Миколайович

Підписано до друку 19.12.2011.
Формат 60x90/16. Обл.-вид. арк. 1,9.
Гарнітура Times. Тираж 120 пр.

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”
40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 3160 від 10.04.2008